

Stichting Ter Navolging Tiel

Stichting tot Instandhouding van Historische Begraafplaatsen
in Tiel en Omstreken

NIEUWSBRIEF

december 2017

Geachte mede –Navolger!

Hierbij willen wij u in alle opzichten de allerbeste wensen voor 2018 doen toekomen.

2018 is een bijzonder jaar: op 9 september 2018 (Open Monumentendag) is het exact **20** jaar geleden dat onze stichting werd opgericht. Sindsdien hebben zich tal van ontwikkelingen voorgedaan op het terrein van het cultureel funerair erfgoed op zowel Ter Navolging als, sinds enkele jaren, de Joodse begraafplaats in Tiel.

Sindsdien is het '**bramenparadijs**' dat Ter Navolging 10 jaar geleden was, omgevormd tot een begraafplaats in de combinatie van een historische met een actieve begraafplaats. Qua oppervlakte weliswaar redelijk klein ten opzichte van tal van andere begraafplaatsen maar mede door zijn intieme karakter en de locatie in Tiel uniek van aard.

Wij zijn als stichting nu bezig met een volgende stap: '**weg met die grauwsluijer**'. Alle grafmonumenten hebben een eerste schoonmaakbeurt gehad. Daardoor is voor een deel de zwarte waas, die de luchtvervuiling gedurende vele decennia op alle grafmonumenten had laten neerdalen, verdwenen waardoor de diversiteit aan steensoorten zichtbaar is geworden. Het is opvallend hoe snel daarna de stenen worden 'ingekleurd' door een diversiteit aan mos soorten.

De sfeer op een actieve begraafplaats wordt voor een deel bepaald door de bloemen op (vooral) recentere graven. Om deze sfeer weer enigszins op te roepen op het noordelijke (oudste deel van) Ter Navolging, met zijn vooral historische graven, is gestart met het realiseren van een beplantingsplan met veel **bloeiende heesters**.

Het realiseren van onze primaire doelstelling, de instandhouding van historische begraafplaatsen in Tiel en omstreken, kost geld. Wij zijn blij met de '**onbetaalbare**' bijdragen van onze hoofdsponsors 'Van Luijn Natuursteen', 'De Steen' en 'Aanpak' en alle andere vormen van steun die wij mogen ontvangen. Dat in natura en / of in geld. Maar bovenal is er onze dank aan onze vrijwilligers en donateurs: met elkaar is iets tot stand gebracht waar wij trots op zijn!

Uw **donaties** op **NL 15 ABNA050 763 54 34** zijn nog steeds meer dan welkom. Dat ook in het kader van de activiteiten die op de agenda staan in het kader van ons 4^e Lustrum dat in de 1^e week van september 2018 wordt gevierd: een Symposium op donderdagmiddag 6 september met als onderwerp '1 + 1 = 3: het synergie-effect van de samenwerking tussen vrijwilligers en professionals bij

het behoud van het cultureel funerair erfgoed', een teken-, schilder- en fotocoloratie voor jong en oud met als onderwerp 'funerair erfgoed', optredens, rondleidingen voor scholieren en tentoonstellingen.

Maar bovenal hopen wij in 2018 de start te kunnen maken van het **herstel** van de uit 1866 daterende grafkelder van een tak van de familie Van Lidth de Jeude die is afgedekt met twee, uit de **16^e eeuw** daterende zerken die indertijd vanuit de Maartenskerk in Tiel naar Ter Navolging zijn overgebracht. Wellicht 'ter navolging'!?

Het totale herstel van die sterk vervallen monument, in opdracht van de stichting en, in overleg met de Rijksdienst van Cultureel Erfgoed, uit te voeren door o.a. de firma's Van Luijn Natuursteen en Aanpak van Rob Herkströter zal ettelijke duizenden euro's bedragen.

Als deze grafkelder is hersteld resteert nog het grondige herstel van de tombe van Van Hoogendijk van Domselaar waarvoor de PKN Tiel verantwoordelijk is. Als beide hersteloperaties zijn afgerond zijn alle meest belangrijke en grootste grafmonumenten op Ter Navolging aan een eerste herstelbeurt onderworpen. Maar de tand des tijds zal zijn werk blijven doen dus 'klaar en af' is het werk nooit !

En er reteren nog tientallen zerken die hersteld moeten worden en ook bij die zerken zie je na 10 jaar weer nieuwe barsten en scheuren komen die 'vorstbestendig' moeten worden gemaakt om te voorkomen dat zij in tientallen brokken uiteen vallen!

Uw bijdragen en donaties (weet: wij hebben de status 'ANBI Cultuur' waardoor uw giften voor u fiscaal voor 150% aftrekbaar zijn!)

Ons banknummer: NL 15 ABNA050 763 54 34

Bij voorbaat dank en graag tot in 2018!

Het bestuur van de Stichting Ter Navolging Tiel

- Christa Tydeman	- voorzitter	
- Angèle Roeffen	- vicevoorzitter	
- Pierre van der Schaaf	- secretaris	
- John Oldenburg	- penningmeester	
- Olivier Braspenning	- Gerard Buijs	- Theo van der Hek
- Jan Hogendoorn	- Anneke Oldenburg	- Rick Smit (leden)

Dank aan al onze donateurs en sponsors (in willekeurige volgorde):

Van Luijn Natuursteen (Tiel) – 'De Steen' (Beneden Leeuwen en Deest) – 'Aanpak' (Kapel-Avezaath) – Septer Autoverhuur (Tiel) – D.A. Schoots (Tiel) – Oud Burger Mannen en Vrouwen Huis (Tiel) – Ben Manassen (Amsterdam) – Franklin van Blijdesteijn (Tiel) – Flipje- en Streekmuseum (Tiel) – Joods Cultureel Kwartier (Amsterdam) – Regionaal Archief Rivierenland (Tiel) – Gemeente Tiel – Oranjefonds (Utrecht)

Actualiteiten

- a) Onze nieuwe, fraai uitgevoerde, **folder** is begin december 2018 uitgekomen. Hij ligt op tal van plekken in de regio Rivierenland en is natuurlijk te krijgen op Ter Navolging en de Joodse Begraafplaats.
- b) Op onze **Facebook** pagina en op onze vernieuwde website vindt u het laatste nieuws!
- c) Onze aanmelding voor de **Gouden Terebinth 2018** heeft er toe geleid dat wij tot de **3 genomineerden** behoren! Begin februari 2018 is de finale en zal bekend zijn wie de prijs in ontvangst kan nemen! Hieronder het juryrapport betreffende een eerste selectie.

De voorbereidende werkgroep zwaait in haar rapport uw stichting alle lof toe: 'Het gaat om een inmiddels volwassen stichting, die sterk geprofessionaliseerd is. Men is actief bezig met de burens van de begraafplaats, er is een goede band met vrijwilligers, er zijn tal van jongeren bij betrokken. Er worden grafstenen hergebruikt, er worden graftrommels hersteld, er zijn kunstvoorwerpen te zien. [...] Deze stichting slaagt er goed in om vrijwilligers in te schakelen, een bestand op te bouwen waar wellicht maar kortdurend een beroep op wordt gedaan, zoals bij NL Doet, waar ook vluchtelingen worden ingezet. De vraag of dit ook een basis is voor de toekomst, is heel belangrijk als we ons realiseren dat veel vrijwilligersorganisaties te kampen hebben met vergrijzing. [...] Door de brede activiteiten, professionele aanpak en enthousiasme hebben we goede hoop dat de basis voor Tiel in de toekomst geborgd is.' Kortom, het zal u niet verbazen dat uw stichting een van de genomineerden is, naast Suzanne van Leendert (met haar documentaire over de Utrechtse begraafplaatsen) en vrijwilliger Peter van Schaijk. De jury (Peter Breukink, Pauline Harmsen en Maurice Heemels) kiest uit deze drie de winnaar van de prijs.

Wij hebben nog nader contact over uw presentatie op 3 februari a.s. maar wensen u nu alvast

- d) Onze deelname aan de **Erfgoedprijs 'Gouden Gelderse Roos'** heeft tientallen, allemaal enthousiaste, steunbetuigingen opgeleverd. Niet genoeg voor een prijs maar wel een stevige steun in de rug!
- e) Kunstenaar **Jos Bregman** heeft een deel van het hout van de (om veiligheidsredenen) sterk beknotte kastanjeboom gebruikt om er kunstwerken van te maken. Meer informatie: jos@natureaccess.nl
- f) De gemeente Tiel heeft aan 'Aanpak' de opdracht verstrekt om ook de 2^e fase van het **herstel** op de Joodse Begraafplaats op te pakken. In het voorjaar van 2018 zal, na de buitenkant in 2017, het herstel van de binnenkant van het Metaheerhuisje en de muur rond deze Begraafplaats worden opgepakt. Voor 2019 staat het terugbrengen van de oorspronkelijke kleuren aan de buitenkant op het programma. Een e ander is in goed overleg tussen de gemeente Tiel en onze stichting gerealiseerd.
- g) In januari 2018 wordt een nieuwe **overeenkomst** tussen de gemeente Tiel en onze stichting gesloten betreffende een belangrijk deel van het beheer op zowel Ter Navolging als de Joodse Begraafplaats. Zoals bekend is dat maar een deel van de activiteiten die wij op beide begraafplaatsen realiseren: het herstel van grafmonumenten en het ontsluiten van de geschiedenis van beide begraafplaatsen (en hen die er begraven liggen) behoort ook tot onze taken! Per 2019 is in navolging van ons vanuit de gemeente Tiel met de Buurtvereniging Zennewijnen een overeenkomst te sluiten betreffende het beheer van groen en paden.
- h) Lezingen:
 - o Op donderdag 5 april 2018 zal onze secretaris Pierre van der Schaaf in het Regionaal Archief (De Jongplein) een **lezing** verzorgen voor de Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken met als

onderwerp 'Het Joodse Leven in Tiel'. In combinatie met deze lezing wordt op vrijdag 13 april om 15 uur een bezoek worden gebracht aan de Joodse Begraafplaats.

Meer informatie: www.oudheidkamer-tiel.nl.

- o Op donderdag 19 april verzorgt ons bestuurslid Gerard Buijs een **lezing** over de 'Gemeentepolitie in Tiel 1850 – 1993'.
Meer informatie: www.oudheidkamer-tiel.nl.
- o Door 'ZINDER educatief' (voorgeen De Plantage in Tiel) wordt in maart een **aantal lezingen** verzorgd met als thema 'Dood en hemel verbeeld'. De lezingen worden verzorgd door kunsthistorica Marian van Caspel ('Inspirerende beelden rond de dood', 'De hemel verbreed' en 'Engelen in de Kunst', en 'onze' Pierre van der Schaaf ('Kunst op de begraafplaats', het thema van de Week van de Begraafplaats 2018). Meer informatie: www.zonder.nl (educatie).
- i) Het **overzicht** op **alfabet** van alle personen waarvan, met enige zekerheid, kan worden aangenomen dat zij op de Joodse Begraafplaats liggen is gereed gekomen en staat op onze website.
Eenzelfde overzicht van Ter Navolging is vrijwel gereed maar de recente ontdekking van onder een laagje vegetatie verborgen zerken doet de openbaarmaking van dit overzicht even op zich wachten.
- j) Tot onze vrijwilligers behoort sinds dit jaar ook **Ahmed**. Hij is een Syrische vluchteling die in Damascus als steenhouwer twee (nu verwoeste) bedrijven bezat.
- k) Voor hen die geïnteresseerd zijn in Tielse geschiedenis: ter gelegenheid van het gereedkomen van het Culturele Centrum ZINDER op het Bleekveld in Tiel is een kloek, ruim 150 pagina's tellend, boekwerk. Dit boek, met de titel '**ZINDERend verleden**' en uitgegeven door Emjee Uitgevers en de Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken, omvat veel mooie verhalen, foto's en afbeeldingen die de periode bestrijken van de tijd van de Romeinen tot aan de Open Dag van ZINDER in september 2017. Verantwoordelijk voor de inhoud waren Jan Bouwhuis (foto's), Bert Leenders, Pierre van der Schaaf, Peter Schipper en Wim Veerman, dat m.m.v. Johan Goosen en bijdragen van o.a. Emile Smit.
Het boek is verkrijgbaar bij o.a. Boekhandel Arentsen te Tiel, BRUNA Kwadrant en uitgever Emjee te Varik (€ 19,95).

+++++

Lustrumactiviteiten in 2018

- **Week van de Begraafplaats**
 - o Onderwerp: kunst op de begraafplaats.
De al bestaande expositie op het zuidelijke deel, met werk van Michiel van Luijn en Rob Maingay zal worden uitgebreid. Verder zal er worden ingezoomd op de verschillende kunstenaars en architecten die op Ter Navolging begraven liggen. Ook de twee contrasterende architectonische vormen op Ter Navolging (de Frans en de Engelse stijl) zullen nader worden belicht.
- **1^e week van september: Lustrumweek**
 - o Rondleidingen voor leerlingen van de groepen 7 en 8 van het basisonderwijs en van het voortgezet onderwijs op Ter Navolging.

- Rondleidingen voor leerlingen van de groepen 7 en 8 van het basisonderwijs en van het voortgezet onderwijs op de Joodse Begraafplaats. Daarbij zal ook aandacht worden besteed aan de in Tiel gelegde 'Stolpersteine'.
- Opening van de expositie met werk van deelnemers aan de teken-, schilder- en fotocompetitie (i.s.m. ZINDER Educatie).
 - Het thema is 'Funerair erfgoed' dat op allerlei manieren in beeld kan worden gebracht. De definitie is overigens breed en beelden die waar dan ook zijn gemaakt kunnen worden ingezonden. Nadere informatie: vanaf februari 2018 via www.ternavolgingtiel.nl en info@ternavolgingtiel.nl.
- **Donderdag 6 september 14 – 18 uur**
 - Symposium met als onderwerp '1 + 1 = 3: het synergie-effect van de samenwerking tussen vrijwilligers en professionals bij het behoud van het cultureel funerair erfgoed'. De manier waarop op Ter Navolging en de Joodse begraafplaats in Tiel het herstel en het onderhoud van zowel de begraafplaats als de zich daarop bevindende grafmonumenten wordt opgepakt is niet alledaags. Vanuit verschillende invalshoeken zullen de voor- en de nadelen én de mogelijk risico's worden belicht. Aansluitend worden de Joodse Begraafplaats en Ter Navolging bezocht.
- **Open Monumentendag zondag 9 september**
 - Optredens
 - Exposities
 - Rondleidingen

+++++

I) Begraven worden op Ter Navolging

- Regelmatig worden er vragen gesteld over de mogelijkheid **op Ter Navolging begraven** te worden. Sinds 2015 is dat weer mogelijk!
- Begraven worden (met verschillende termijnen)
- Bijzetten van urnen
- Verstrooien van as
 - Met gedenkplaatje in het monument 'Via Nominum'
 - Zonder gedenkplaatje

NB: Een gedenkplaatje in het monument 'Via Nominum' is ook mogelijk ter herdenking van hen wier as elders is verstrooid.
- ➔ *Voor nadere informatie, ook over de tarieven, kunt u contact opnemen met de gemeente Tiel, bereikbaar via 0334 – 637 111.*
 - Op het begraven op Ter Navolging geldt een 'toeslag'. De opbrengsten vanuit die toeslagen worden door de gemeente Tiel beschikbaar gesteld aan de stichting ter Navolging Tiel. Die zet dit geld specifiek in op het herstel en onderhoud van de honderden grotere en kleinere historische grafmonumenten op het uit 1786 daterende (en in zijn soort oudste begraafplaats van ons land) Ter Navolging in Tiel.
- Begraven op de Joodse Begraafplaats is in algemene zin overigens niet mogelijk.

+++++

Jaarprogramma 2018 Stichting Ter Navolging Tiel

- Vrijdag 09 maart **NL DOET** 10 – 16 uur
*op Ter Navolging en de Joodse Begraafplaats
Samen werken aan het herstel van beide rijksmonumenten*
- Zaterdag 10 maart **NL DOET** 10 – 16 uur
*op Ter Navolging
Samen werken aan het verdere herstel van dit rijksmonument*
- Woensdag 11 april Klusochtend 10 - 12 uur
- Zaterdag 21 april Klusdag 10 – 16 uur
- Woensdag 09 mei Klusochtend 10 – 12 uur
- Zondag 27 mei **Week v/d Begraafplaats** 12 - 16 uur
- Zondag 03 juni **Week v/d Begraafplaats** 12 – 16 uur
*Thema:
Kunst op de begraafplaats*
 - *Exposities en rondleidingen op beide begraafplaatsen*
- Woensdag 13 juni Klusochtend 10 – 12 uur
- Woensdag 11 juli Klusochtend 10 – 12 uur
- Woensdag 11 aug. Klusochtend 10 – 12 uur
- Zaterdag 25 aug. Klusdag 10 – 16 uur
- ➔ 1^e week september **LUSTRUMWEEK**
 - *Mini symposium: samenwerking professionals en vrijwilligers = '1 + 1 = 3'*
 - *Foto-, Tekens- en Schilderwedstrijd*
 - *Optredens - rondleidingen - exposities*
 - *Activiteiten gericht op scholieren*
- Woensdag 05 sept. Klusochtend 10 – 12 uur
- Zondag 09 sept. **Open Monumentendag** 12 – 16 uur
 - *Exposities en rondleidingen*
- Woensdag 19 sept. Extra Klusochtend 10 – 12 uur
- Zaterdag 22 sept. **Burendag** 11 – 16 uur

- *Ontmoeting en samen
Ter Navolging opknappen*
- Woensdag 10 okt. Klusochtend 10 – 12 uur
- Vrijdag 02 nov. **Ter Nagedachtenis** 19 uur
 - *Stilstaan bij hen die ons ontvallen zijn*

Beknopte terugblik op 2017

(het volledige overzicht, inclusief afbeeldingen, staat op onze website)

Ter Navolging

- a) Uitvoering Herstelplan 2015 – 2025 en aanverwante werkzaamheden
 - a. Herstel grote en kleine monumenten waaronder
 - i. Herstel Hoekstra (door Van Luijn Natuursteen)
 - ii. Afronden herstel grafkelder Post (plaatsen reconstructie obelisk)
 - iii. Herstel grafkelder Spiering (in opdracht van en bekostigd door de Fundatie voor Christelijke Belangen) door 'Aanpak' en 'van Luijn Natuursteen'
 - b. Het voorbereiden van het herstel van monumenten
 - i. Graf Hoogendijk van Domselaar (in opdracht van de PKN Tiel)
 - ii. Grafkelder Van Lidth de Jeude (met daarop zerken uit de 16^e eeuw)
 - c. Herstel van de grindpaden
 - d. Het reinigen van vele tientallen grafmonumenten van aanslag als gevolg van de luchtvervuiling
 - e. Het ontroesten en lakken van hekken
 - f. Het herstel van gebroken en gevallen paaltjes
 - g. Het herstellen van haken en ogen en ophangen van kettingen
 - h. De reconstructie van het hek rond de graven van De Kok
 - i. Het zwarten en op een andere wijze intekenen / inkleuren van teksten en symbolen op grafmonumenten
- b) Het verder inrichten van de Tentoonstelling in baarhuisje met als onderdelen
 - a. 'Een gezicht gegeven aan.....' met afbeeldingen en achtergronden van op Ter Navolging begraven personen
 - b. Het interieur van een begin 20e eeuw bewoond Ambtmanshuis
 - c. Foto's van het herstel van monumenten (voor en na herstel)
- c) Het plaatsen van de reconstructie van de obelisk op het monument van Post
- d) Het herplaatsen van de stèle van de Mw. Von Schmidt auf Altenstadt - Ernte (tante van onze vrijwilliger Wim von Schmidt), gevonden naast het baarhuisje bij de aanleg van het depot
- e) Het ontdoen van vegetatie van dicht onder het oppervlak liggende zerken
- f) Het voeren van talrijke gesprekken met nabestaanden van op Ter Navolging begraven personen
- g) Het inrichten van de Beeldtentoonstelling met werk van Michiel van Luijn (hergebruikte grafmonumenten) en Rob Maingay
- h) Het toepassen van afvalscheiding op Ter Navolging
- i) Het afsluiten van het depot en het daarop plaatsen van een overdekte bergruimte
- j) Het beplanten van het noordelijke deel met bloeiende heesters tussen de graven. Dat om de sfeer te scheppen van een 'actieve' begraafplaats van weleer
- k) Het verzorgen van Open Dagen
- l) Het verzorgen van rondleidingen.

Joodse begraafplaats

- a) Het herstel van het dak van het Metaheerhuisje (uitgevoerd door 'Aanpak' in opdracht van de gemeente Tiel en in samenspraak met de stichting)
- b) Het voorbereiden van het herstel van de binnenkant van het Metaheerhuisje en de muur die de begraafplaats omringt (door de gemeente Tiel uit te besteden aan 'Aanpak', dat in samenspraak met de stichting)
- c) De inrichting van een semipermanente tentoonstelling
- d) Overbrengen 1^e steen en fonteintje, oorspronkelijk in de Synagoge
- e) Herstel van het oorspronkelijk uit de Synagoge afkomstige fonteintje
- f) Herstel van het oorspronkelijk in het Metaheerhuisje aanwezige fonteintje
- g) Het verzorgen van Open dagen
- h) Het verzorgen van rondleidingen, o.a. voor leerlingen van het basisonderwijs